

tas, an tota superficies terræ aquis cooperta sit, an vero pars aliqua futura sit discooperta, et immediate aeri contigua. Sed hæc dubitatio pendet ex alia, quæ in materia de peccato originali proprium habet locum, an post resurrectionem infantes, qui in solo originali peccato decesserunt, habitaturi sint in loco aliquo subterraneo, vel in superficie terræ. Nam si primum dicatur, non est necesse, ut pars terræ maneat discooperta aquis, cum hoc neque ad usum beatorum, vel ad quempiam alium necessarium sit, et alius ordo sit magis naturalis; si vero dicatur posterius, ad usum illorum hominum videri potest hoc necessarium; hujus ergo quæstionis decisio in illum locum differatur.

SECTIO IV.

Utrum Christus post mundi instaurationem perpetuo sit in cælis regnaturus.

1. *Difficultas ex Psalm. 109.* — Ratio dubitandi sumi potest ex verbis illis Psalm. 109: *Dixit Dominus Dominus meo, sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*, ubi per sessionem a dextris Dei significatur thronus ac regia potestas Christi Domini; hæc autem solum dicitur duratura usque ad illud tempus, in quo ponentur inimici Christi sub pedibus ejus, quod in die judicii complendum est, ut Paulus declarat, 1 ad Cor. 15. Responderi potest, illa particula, *donec*, affirmari Christum sessurum, ejusque imperium duraturum usque ad illud tempus, non tamen negari, post illud tempus, per totam æternitatem regnaturum. Est enim hæc phrasid sæpe in sacris litteris usitata, ut hæc particula, *donec*, et similes, adjunctæ propositionibus affirmativis, affirmant aliquid de certo tempore, de quo maxime poterat dubitari, non tamen quicquam negent de reliquo tempore, sed respectu illius indefinitæ sint; vel e contrario adjunctæ propositionibus negativis aliquid negent de tempore in quo poterat esse dubitatio, non vero affirmant quicquam de reliquo tempore, ut latius ex Sanctis Patribus supra tradidimus, disputatione quinta, sect. 3. Quia ergo in præsentibus dubitari poterat an Christus esset regnaturus eo tempore in quo nondum omnes inimici ejus ei subjiciuntur, ideo de hoc potissimum tempore id affirmatur a regio Propheta, non tamen negatur de posteriori tempore, seu æternitate, sed potius ut manifestum supponitur, tunc

maxime regnaturum. Quam regulam huic loco accommodant Aug., lib. 83 Quæstionum, quæst. 69; Greg. Nazianz., oratione 36, et alii, quos citato loco retuli. Verumtamen hanc responsionem videtur refellere Paul., 1 ad Cor. 15, ubi post verba similia, scilicet: *Oportet illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus*, de reliquo tempore subdit: *Cum autem illi subjecta fuerint omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia*; ac si diceret: Tunc desinet regnare, et omnino erit subjectus Deo; unde subjungit: *Ut sit Deus omnia in omnibus*, id est, ut Deus in omnibus immediate regnet, et omnes illi subjiciantur.

2. Quæstio hæc non tam propter difficultatem suam est hoc loco a nobis proposita, quam ut debitum finem huic operi imponamus, breviter attingendo ac delibando felicem illum statum, quem caput nostrum cum omnibus suis membris in perpetuum possidebit, et ut simul explicemus prædicta verba Pauli, in quibus adeo subobscurè illius status rationem describit, ut aliqui occasionem sumpserint dicendi, Christi humanitatem post diem judicii in divinitatem esse convertendam, et illam subjectionem, de qua Paulus loquitur, nihil aliud esse quam commutationem substantiæ creatæ in substantiam creatoris, ut Aug. refert, 1 de Trinitat., c. 8. Quæ sententia et naturali rationi manifeste contraria est, quia repugnat divinæ naturæ ut aliquid in ipsam convertatur, ut in priori tomo latius ostensum est; et est aperte hæretica, quia Christus in æternum non solum erit Deus, sed etiam homo; resurrexit enim ad vitam immortalem et immutabilem, et felicitas humanitatis ejus æterna futura est, majori ratione quam beatitudo Angelorum vel hominum beatorum. Tandem repugnat ipsismet verbis Pauli; nam si Filius subjiciendus est Patri, oportet ut naturam habeat, per quam illi subjici possit.

3. *Christi regnum perpetuum.* — Dicendum est ergo Christum, post judicium perpetuo in cælis regnaturum, non solum secundum divinitatem, sed etiam secundum humanitatem. Quæ veritas est de fide certa, nam et in variis Scripturæ locis expresse traditur, et ex fidei principiis aperte colligitur. Primum patet Luc. 1: *Et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis*; et est sermo de Christo homine; et Daniel. 7: *Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum*

dierum pervenit, et in conspectu ejus obtulerunt eum, et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum et omnes populi, tribus, et lingue ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus, quod non corrumpetur. Quæ duo testimonia adeo perspicua sunt, ut necesse non sit plura congerere, in re præsertim manifesta. Secundum patet, quia in Symbolo profiteremur vitam æternam atque beatam, in qua cum Christo regnaturi sumus; multo ergo magis regnabit ipse Christus in æternum. Quanta vero futura sit hujus regni amplitudo, opulentia, majestas et gloria, sæpe in Scripturis Sanctis describitur, præsertim ab Isa., cap. 65 et 66, et a Joanne, Apoc. 21 et 22, ubi inter alia dicit: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* Ubi per tabernaculum Dei humanitatem Christi intelligo, de quo subditur: *Et habitabit cum eis, et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus, et absterget omnem lacrymam ab oculis eorum, et mors ultra non erit.* Et postea subditur, in illo regno perpetuo duraturam sedem Dei, et Agni: *Et servi* (inquit) *ejus servient illi, et videbunt faciem ejus, et nomen ejus in frontibus eorum*; ac tandem: *Et regnabunt in sæcula sæculorum.* Sed de hac re plura in materia de beatitudine, ubi omnia, quæ ad spiritualem felicitatem hujus regni spectant, explicantur; quæ vero pertinent ad felicitatem corporum, in superioribus disputationibus sunt a nobis tradita.

4. *Responsio ad difficultatem in principio positam.* — Ad difficultatem ergo propositam responsio, quam ibi tradidimus, optima est, quamvis dici etiam possit, verba illa intelligi de ascensione Christi in cælum, per quam assecutus est, ut ad dexteram Patris sedeat, ut supra diximus; sessurus est autem donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus, quia usque ad illud tempus non iterum descendet e cælo. Et hoc sensu concedere possumus illam particulam, *donec*, includere negationem, non quidem durationis regni, sed quietis, ut ita dicam, seu permansionis in cælo, absque reditu in hunc mundum. Juxta quam expositionem sensus erit, Christum sedisse in cælo, non rediturum in hunc mundum, donec subjiciat sibi inimicos; tunc autem iterum venturum, scilicet, in die judicii; unde non fiet, eum tunc amissurum regnum et potestatem, sed potius universalis atque manifestus tunc dominaturum. Aliam expositionem statim trademus.

5. *Exponitur locus difficultatis Pauli, 1 ad*

Cor. 15. — *Prima responsio.* — *Secunda responsio.* — Ad locum Pauli ex 1 Corinth. 15: *Tunc et ipse Filius subjectus erit*, omisso errore Arianorum, qui ex hoc loco colligebant Filium esse minorem Patre, secundum propriam ejus naturam, duæ sunt expositiones Catholicorum extreme oppositæ. Prima est, illa verba intelligi de Filio secundum divinitatem, subjectionem autem non significare obedientiam seu servitutem, sed solum concordiam voluntatis, cum origine a Patre. Ita Œcumen., et Theoph., et Ambros. ibi; et indicat etiam Chrys., hom. 39. Sed non videtur probanda hæc expositio, tum quia videtur valde impropria locutio, nimisque coacta, si ad divinitatem accommodetur. Tum etiam quia Paulus aperte loquitur de Filio ratione humanitatis, ut ex contextu patet, et ex iis quæ statim dicemus. Altera expositio est, ut intelligatur hic locus de Christo, non in propria persona, sed in corpore suo mystico, quod est Ecclesia. Quia nunc nondum est tota Ecclesia Christi perfecte subjecta Patri; completo vero beatitudinis statu, perfecte subjicietur. Ita exponunt Origen., tract. 30 in Matth.; Nazianzen., dicta orat. 36; Cyrill., lib. 10 Thesauri, cap. 8; Greg. Nyssen., orat. propria, in qua illa verba Apostoli exponit; et Chrysostomus, homil. circa eadem verba, quæ habetur in 3 tomo; et Theodor., in commentariis. Hæc vero expositio non videtur commode aptari contextui Pauli, nam distincte loquitur de persona Filii, cui omnia subjecta sunt, non ratione corporis mystici, sed ratione sui ipsius, cui corpus mysticum subjectum est; ergo eodem modo loquitur de Christo, cum ait eum fore Patri subjiciendum. Dicendum est ergo Paulum quidem loqui de Christo secundum propriam personam, non tamen secundum divinitatem, sed secundum humanam naturam; nam secundum humanam naturam Christus resurrexit, et mortem destruxit, et omnia habet sibi subjecta, præter eum qui omnia sibi subjecit. In hanc expositionem magis inclinatur Chrysost.; et eandem probant Anselm., D. Thomas, Primasius, et Sedulius ibi; Ambr., l. 5 de Fide, c. 6; Aug., 1 de Trinit., cap. 8, et lib. contra sermonem Arianorum, cap. 37; et Epiph., hæc. 69, versus finem. Verum difficultas superest in hac expositione, quia hæc subjectio Christi hominis ad Deum non fiet de novo post resurrectionem; nunc enim et semper ab initio incarnationis Christus est subjectus Patri; at vero Paulus aliquam novam subjec-

tionem significare videtur, quæ post iudicii diem in Christo Domino futura est respectu Patris. Ad hoc dupliciter respondere possumus, primo, negando Paulum sentire Christum tunc aliter subjiendum esse quam nunc. Sicut enim supra dicebamus, cum dicitur Christus regnaturus donec ad iudicandum veniat, non excludi quin postea sit regnaturus, sed affirmari tantum quod magis dubium videbatur, ita e contrario, cum dicitur tunc futurus subjectus, non negatur quin antea fuerit subjectus, sed affirmatur etiam tunc futurum, seu permansurum subjectum. Quod ideo fortasse fecit Paulus, ne infideles homines existimarent ipsum docere, Christum ut hominem in eo statu non esse subjiendum Patri, eo quod de ipso docuerat aboliturum omnem principatum et potestatem, et omnia illi esse subjienda. Secundo dici potest, Paulum spiritualiter tribuere illi statui subjectionem Christi ad Patrem, quia nunc videtur habere Christum specialem modum regendi, et gubernandi homines et Angelos, horum ministerio utendo ad illorum salutem perficiendam, et in illis gratiam et varia dona influendo; tunc vero ab hoc opere et regimine cessabit, et in hoc solum incumbet, ut seipsum totumque suum regnum in Patrem referat. Ut ergo Paulus indicaret differentiam inter illum, et præsentem statum, dicit tunc fore Christum subjiendum Patri, quia tunc huic subjectioni tantum vacabit, et cessabit, ut ita dicam, ab omnibus exterioribus functionibus; tunc enim cessabunt omnia ministeria, novæ illuminationes in beatis, accidentalialia gaudia de conversionibus peccatorum, et similia, sed erit quasi pura quædam contemplatio divina, eodem modo stabilis ac perpetua, qua totus Christus, id est, caput cum omnibus membris feretur in Deum, eique subjiectur. Et huic expositioni optime quadrat ratio subijuncta a Paulo: *Et tunc Filius erit subjectus Patri, ut sit Deus omnia in omnibus*; id est, ut unus Deus in omnibus dominetur, et glorificetur, et omnes in Deo habeant quicquid sancte et juste amare possunt, ac desiderare. Sicut exposuit Gregor. Nyss., lib. de Anima et resur., dicens: *Cum vita, quam in præsentibus transigimus, varie a nobis exigatur, multæ res sunt quarum participes sumus, ut aeris, loci, cibi, ac potus, et aliarum rerum ad usum vitæ necessariorum, quarum nulla est Deus. Beatitudo vero quæ expectatur, nullius quidem harum rerum egeat, omnia autem nobis loco-*

que omnium erit divina natura, ad omnem usum ac necessitatem illius vitæ, sese convenienter, et apte impartiens. Hoc significare ergo visus est Paulus per illam subjectionem ad Deum, scilicet, perfectam quietem in Deo, et cessationem ab omni externo ministerio, non solum corporali, sed etiam spirituali, quia in eo statu non erit jam tempus (ut ita dicam) inquirendi Deum aut sibi, aut aliis, sed tantum fruendi, amandi, et subjiendi se illi, quia tunc jam erit ipse omnia in omnibus. Quæ expositio potest hoc exemplo declarari. Dicere enim solemus, Deum, antequam aliquid creasset, in seipso mansisse, seipso fruentem, atque se solo perfecte beatum; eodemque modo, si Deus omnia nunc in nihilum redigeret, mundumque conservare ac gubernare desineret, diceretur in se mansurus, seipso contentus; quo loquendi genere non significamus, eum nunc non habere a se hasce perfectiones; sed significamus præter illas habere veluti externam actionem, et administrationem qua ante mundi creationem caruit, et postea careret, si mundum in nihilum redigeret. Ad hunc ergo modum ait Paulus, Christum post iudicium futurum subjectum Patri, non quia nunc non sit, sed quia nunc præter illam subjectionem et conjunctionem cum Deo, ejusque fruitionem, habet quamdam externam administrationem, a qua in eo statu vacabit. Et hanc expositionem indicavit Epiphanius, citato loco, atque etiam Theodoretus, neque multum discrepat quod Nazian. dixit prædicta oratione, nunc regnare Christum, nondum plene possidentem regnum, sed acquirentem, magisque ac magis sub imperium suum homines quotidie redigentem, quo modo regnabit, donec ponantur inimici ejus sub pedibus ejus, non vero deinde, quia jam tunc non regnabit acquirendo, sed pacifice possidendo totum regnum. Et regnare in illo nihil aliud erit quam seipsum, totumque suum regnum summa concordia, summo gaudio, summaque vitæ tranquillitate Patri subijcere. Atque hic erit perpetuus, ac felicissimus status, quem post hujus sæculi consummationem Christus Dominus habiturus est. Ibi ergo nostræ disputationis cursus finem habeat, ubi totius vitæ ac mysteriorum Christi finis est. Cui nos quoque opus hoc nostrum qualecunque est subijcimus; ut quod illius ope et auxilio perfectum tandem est, in ejusdem et augustissimæ Virginis matris cedat honorem et gloriam. Amen.

INDEX

LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ

QUÆ IN HOC TOMO OBITER VEL EX PROFESSO EXPLICATA SUNT.

GENESIS.

- CAP. I. *Factum est vespere et mane dies unus*, d. 46, s. 1.
— *Crescite et multiplicamini*, d. 6, s. 1.
CAP. II. *Qua die comederis ex eo, morte morieris*, d. 50, s. 3.
CAP. III. *Inimicitias ponam inter te et mulierem*, d. 3, s. 5.
— *Donec revertaris in terram, de qua assumptus est*, d. 50, s. 6.
— *In pulverem revertaris*, d. 50, s. 6.
CAP. V. *Non apparuit, quia tulit eum Dominus*, d. 55, s. 1.
CAP. VII. *Et cataractæ cæli apertæ sunt*, d. 27, s. 1.
CAP. VIII. *Misit corvum, qui non revertebatur, donec siccarentur aquæ*, d. 5, s. 4.
CAP. XII. *Accipe eam et vade*, d. 7, s. 3.
CAP. XXXVII. *Descendam ad filium meum lugens in infernum*, d. 42, s. 2.
CAP. XLII. *Deducetis canos cum meos mærore ad inferos*, d. 42, s. 2.
CAP. XLIX. *Catulus leonis Juda, etc., quis suscitabit eum, etc.*, d. 55, s. 1.
— *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita*, d. 54, s. 2.

EXODUS.

- CAP. III. *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, etc.*, d. 50, s. 1.
CAP. XII. *Mensis iste vobis principium mensium primus erit in mensibus anni, etc.*, usque ad *et dies septima eadem festivitate venerabilis*, d. 40, s. 0.
— *Immolate phase*, d. 40, s. 2.
CAP. XIII. *Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vulvam in filiis Israel*, d. 16, s. 1.
CAP. XIX. *In die enim tertia descendet Dominus coram omni plebe*, d. 45, s. 1.
CAP. XXIII. *Non erit in te infæcunda, neque sterilis*, d. 6, s. 1.
CAP. XXXIII. *Ostende mihi gloriam tuam, etc. Cum transibit gloria mea, videbis posteriora mea*, d. 32, s. 2.

LEVITICUS.

- CAP. XII. *Mulier, si suscepto semine peperit masculum, immunda erit septem, etc.*, usque ad *Orabitque pro ea sacerdos, et sic mundabitur*, d. 16, s. 1; d. 16, s. 2.
CAP. XXIII. *Numerabitis ergo ab altero die sabbathi, etc.*, usque ad *et sic offeretis sacrificium novum*, d. 46, s. 1.

NUMERI.

- CAP. VIII. *Omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur*, d. 5, s. 2.
CAP. XII. *Os ad os loquar ad eum in specie, et non in ænigmatibus*, d. 32, s. 2.

DEUTERONOMIUM.

- CAP. VII. *Non erit in te sterilis utriusque sexus, etc.*, d. 6, s. 1.
CAP. XV. *Indigens et mendicus non erit inter vos*, d. 28, s. 2.
— *Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ et ideo ego præcipio tibi, etc.*, d. 28, s. 2.
CAP. XVI. *Sed in loco quem elegerit Dominus Deus tuus, ut habilet nomen ejus*, d. 40, s. 2.
CAP. XVIII. *Prophetam de gente tua sicut me suscitabit Dominus, usque ad Ego ultor existam*, d. 24, s. 2; d. 45, s. 1.
CAP. XX. *Qui est homo qui spondit uxorem, et non accepit eam*, d. 7, s. 3.
CAP. XXI. *Maledictus homo qui pendet in ligno*, d. 36, s. 3.
CAP. XXVIII. *Erit vita tua pendens ante*, d. 36, s. 3.
CAP. XXXII. *Ascende in montem Nebor*, d. 32, s. 2.
CAP. XXXIII. *Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus, et cornua rhinocerotis cornua illius in ipsis ventilabit gentes usque ad terminos terræ*, d. 36, s. 3.
CAP. XXXIV. *Ascendit Moyses super montem Nebor*, d. 32, s. 2.

JOSUE.

- CAP. III. *Jordanis ripas alvei sui tempore messis impleverat*, d. 30, s. 3.
CAP. IV. *Populus autem ascendit de Jordane decima die mensis primi*, d. 30, s. 3.
CAP. XIV. *Adam maximus ibi inter Enacim situs est*, d. 36, s. 4.

JUDICUM.

- CAP. XIII. *Nazaræus ex utero matris*, d. 3, s. 1.

RUTH.

- CAP. II. *Benedicta est a Domino filia, quia priorem misericordiam posteriore superasti*, d. 23, s. 2.

I REGUM.

- CAP. XXXVIII. *Cras tu et filii tui mecum eritis*, d. 42, s. 2.